

*Костяшкін Іван Олександрович
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри трудового, земельного
та господарського права
Хмельницького університету управління та права*

ПОЄДНАННЯ ПРИВАТНИХ ТА СУСПІЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ В УКРАЇНІ

Надважлива і унікальна соціальна цінність права полягає в узгодженні та захисті інтересів приватних осіб їх об'єднань, суспільства загалом, що вимагає особливої уваги до категорії «інтерес» та її значення в рамках методологічного забезпечення соціальної функції права власності на землю в Україні.

На жаль, маємо констатувати, що реформування земельних відносин в Україні відбувалось без достатнього доктринального та нормативного забезпечення і фактично не передбачало механізмів узгодження приватних та суспільних інтересів при набутті та здійсненні прав на землю. Як наслідок: значна кількість дрібних землевласників не здатних господарювати на землі, спекуляції на земельному ринку, переслідування мети якнайшвидшого отримання максимального прибутку без врахування екологічних наслідків недбалого господарювання, масові процеси деградації земель.

Відповідний стан речей зумовив появу спроб наукового осмислення тих визначальних чинників, які обумовлюють поведінку людини, в тому числі, і щодо землі та їх узгодження із суспільними запитами на збереження еколого-збалансованого середовища існування, доступу до природних ресурсів які є надбанням народу, збереження та покращення властивостей землі як основного національного багатства, гарантування продовольчої безпеки. Зокрема, за твердженням В.В. Носіка, суб'єктивне право власності на землю як міра можливої і необхідної поведінки власника чи уповноваженої особи має здійснюватись у певних межах з огляду на соціальну функцію права власності на землю з метою забезпечення оптимальної взаємодії публічних і приватних

інтересів у використанні землі⁸⁶. На думку В.К. Гуревського, головним принципом регулювання земельних відносин повинно бути забезпечення паритету приватних і публічних інтересів⁸⁷. Конституційно-правова модель, реалізована в ЗК України про те, що земля є основним національним багатством, на думку В.І. Андрійцева, підкреслює її специфіку як об'єкта права власності, що належить до надбання нації, а отже усього Українського народу, реальне присвоєння корисних властивостей якого спрямоване логічно на задоволення загальнонародного, суспільного, і в той же час індивідуального інтересу кожної людини⁸⁸. Отже, надважлива і унікальна соціальна цінність права полягає в узгодженні та захисті інтересів приватних осіб їх об'єднань, суспільства загалом, що вимагає особливої уваги до категорії «інтерес» та її значення в рамках методологічного забезпечення соціальної функції права власності на землю в Україні.

Значення інтересу важко переоцінити. Інтерес грає провідну роль у виникненні, зміні та припиненні правовідносини. Адже саме усвідомлені потреби якими і є інтереси визначають поведінку людини і зумовлюють наявність правопорядку або ж породжують правовий нігелізм. Без явного або передбачуваного інтересу не можуть виникнути правовідносини⁸⁹, а діяльність що не зумовлена інтересом може мати хіба що тимчасовий характер і за будь-яких умов є неефективною. Саме інтереси, як відзначає І.В. Венедиктова, програмують правове регулювання і знаходять (добирають) необхідні юридичні засоби правового впливу⁹⁰.

Разом з тим інтереси суспільства є суперечливими самі по собі. Інтерес одного суб'єкта може суперечити інтересу іншого. Така боротьба інтересів і призводить до розвитку суспільства, до спроб його гармонізувати і

⁸⁶ Носік В.В. Право власності на землю Українського народу: Монографія. – Юрінком Інтер, 2006. – С.134.

⁸⁷ Земельное право Украины: учеб. пособие / [Беженарь А.М., Бердников Е.С., Бондар Л.А. и др.]; под. ред. Погребного А.А., Каракаша И.И. – К.: Истина, 2002. – 496 с. С.154

⁸⁸ Андрійцев В.І. Конституційно-правові імперативи використання власності на землю // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Юридичні науки. - 2004. - № 58-59. – С. 99 (96-99; 140-143.)

⁸⁹ Богатырёв Ф.О. Обязательство с нематериальным интересом Дис.... канд. юрид. наук. 12.00.03. – М.:РГБ,2003г. 137с. С.20

⁹⁰ Венедиктова І.В. Методологічні засади охоронюваних законом інтересів у приватному праві: монографія. – Х.: Нове Слово, 2011. – 260 с. С.68.

напрацювати модель, за якої відмінність інтересів спричинила б досягнення корисної для всіх мети⁹¹.

Проблема балансу в співвідношенні приватних і публічних інтересів постала з початку системного усвідомлення ролі права і залишається відкритою й до сьогодні. До проблемних моделей співіснування приватних і публічних інтересів Ю. Тихомиров відносить такі: перевага публічного інтересу, одержавлення і придушення приватного інтересу; перебільшена оцінка приватного інтересу і нівелювання публічного інтересу; тиск негативного неправового інтересу; позитивний тиск інтересу, невизнаного правом⁹². Дисбаланс може поглиблюватися різним іноді протилежним розумінням публічних і приватних інтересів.

Відтак заслуговує сприйняття позиція, згідно з якою, для попередження протиріч між публічним і приватним інтересом державі треба створювати умови, коли додержання публічних інтересів було б вигідно всім носіям приватних інтересів і через додержання публічного інтересу реалізовувався б приватний. Таким чином створювався би універсальний інтерес - симбіоз публічного і приватного⁹³.

Маємо констатувати що найвищий державний інтерес відповідно до ст. 3 Конституції України, полягає у забезпеченні можливості здійснення прав та свобод людини і громадянина. Відтак будь-який суспільний інтерес в кінцевому випадку спрямований на задоволення приватного або індивідуального інтересу кожного громадянина або принаймні переважної більшості громадян. За таких умов суспільний інтерес фактично охоплює державний, національний, та приватний інтерес і має бути реалізований через приватноправове та публічно правове регулювання суспільних відносин у спосіб, що гарантує автономію особистості при здійсненні своїх суб'єктивних прав за умови дотримання

⁹¹ Венедиктова І.В. Методологічні засади охоронюваних законом інтересів у приватному праві: монографія. – Х.: Нове Слово, 2011. – 260 с. 53

⁹² Тихомиров, Ю. А. Интерес в публичном и частном праве : согласование и противоборство [Текст] / Ю. А. Тихомиров // Интерес в публичном и частном праве : сб. ст. - М.: ГУ-ВШЭ, 2002. - С. 4-11. с.10

⁹³ Дедов, Д. И. Интерес в публичном и частном праве [Текст] / Д. И. Дедов ; Научная конференция в Государственном университете - Высшей школе экономики // Журнал российского права. - 2003. -№1.-С. 139-146. с. 141

обмежень встановлених для здійснення таких же прав іншими членами суспільства та вичерпного переліку випадків втручання державних органів в разі протиправної діяльності або у випадку суспільної необхідності. Правове регулювання за таких умов має відбивати суспільний інтерес у наявності комфортних умов задоволення економічних, екологічних, трудових, рекреаційних, духовних та інших потреб громадян та наявності ефективних механізмів захисту їх прав.

Досить наочно та виразно запропонована формула може бути застосована на прикладі регулювання земельних відносин, зокрема відносин власності на землю. Адже земля є одним з ключових об'єктів публічного права виступаючи умовою суверенітету, територіальної цілісності, економічної безпеки держави, місцем та умовою фізичного існування усіх громадян країни, суспільства загалом і водночас джерелом задоволення матеріальних та особистих нематеріальних потреб значної кількості індивідуальних землевласників. При цьому приватна власність на землю жодним чином не применшує значення землі як об'єкта публічних прав та інтересів. Більше того, саме приватна власність на землю значною мірою є найбільш прийнятним способом задоволення суспільних інтересів, зокрема, пов'язаних із забезпеченням економічної безпеки держави та кожного її громадянина. Крім того саме приватна власність на землю є гарантією збереження та покращення властивостей ґрунтів оскільки здійснення відповідного права переслідує задоволення приватного інтересу її власника. Право власності на землю поєднує приватний егоїзм окремого власника із державним інтересом раціонального, ефективного, бережливого або просто сталого використання земель. Як зазначає у цьому зв'язку В. Є. Рубаник, розвиток суб'єктивного права власності у напрямку від права абсолютного до права обмеженого зумовило необхідність пошуку нових теоретичних підходів і конструкцій права власності; найпоширенішим стало концептуальне розуміння права власності як соціальної функції, згідно з яким правомочності власника все більшою мірою обмежуються суспільством, а при реалізації своїх правомочностей власник

зобов'язаний виходити не лише з власного інтересу, а й керуватися інтересами суспільства в цілому; уявляється, що подібна тенденція збережеться надалі й отримає свій подальший розвиток у майбутньому⁹⁴.

Наведені обставини дозволяють вважати дотримання балансу між інтересами суспільства й інтересами окремих його членів, у нашому випадку - власників землі, одним із ключових принципів правового регулювання в демократичному, громадянському суспільстві що розкриває зміст соціальної функції права власності на землю. Значення принципу дотримання балансу інтересів суспільства й приватних землевласників у правовому регулюванні земельних відносин полягає в тому, що при його дотриманні суспільство одержує можливість щонайкраще використати позитивні аспекти власності на землю й ринку землі, а приватні власники наділені усіма необхідними механізмами для здійснення та захисту свого інтересу об'єктивованою правовою нормою.

Підводячи підсумки маємо відзначити що інтерес є фактором який зумовлює діяльність окремого індивіда, створюваних ним громадських спільнот (організацій) та держави в цілому як виразника інтересів утворюючих її приватних суб'єктів.

Суспільні інтереси визначаються Конституцією України та іншими законодавчими актами та передбачають створення умов найбільш прийнятних для життєдіяльності кожного члена суспільства.

Громадяни реалізують переважно приватні інтереси, через визначені суб'єктивні права з врахуванням обмежень щодо недопущення посягань на права інших громадян чи створення небезпеки для середовища їхнього існування.

Забезпечення суспільного та приватного інтересу відбувається шляхом захисту суб'єктивних прав, обмеження суб'єктивних прав, та встановлення зобов'язань для уповноважених осіб.

94 Рубаник С. В. Інститут права власності в Україні: проблеми зародження, становлення й розвитку від найдавніших часів до 1917 року. Історико-правове дослідження / Рубаник С. В. - Х. : Легас, 2002. - 345 с.С 339.

Суспільний інтерес у земельному праві полягає перш за все в збереженні та відновленні землі як умови та місця життєдіяльності людини, основного національного багатства, засобу виробництва сільськогосподарської продукції та гарантії економічної і продовольчої безпеки в державі. Суспільний інтерес в даному випадку зумовлює пошук оптимальної моделі використання землі для його забезпечення.

Право власності на землю є формою використання землі яка поєднує суспільні та приватні інтереси шляхом заінтересованості суб'єкта в його здійсненні, визначення меж здійснення права та обов'язків що покладаються на власника земельної ділянки, наявності механізму захисту такого права.

Поєднання суспільних та приватних інтересів найбільш виразно розкривається у відносинах приватної власності на землю, коли через володіння основним національним багатством приватним власником досягається найвищий соціальний ефект. Саме у приватній власності на землю інтерес приватних осіб та держави у збереженні землі та отриманні найвищого результату від її обробітку збігаються. Право власності за таких умов виконує важливу соціальну функцію, що полягає у задоволенні суспільних потреб (забезпечення продовольчої, економічної, екологічної безпеки в державі, зайнятості населення) через особисту зацікавленість у результатах своєї діяльності на земельній ділянці.

Діяльність держави по захисту суспільного інтересу у відносинах власності на землю передбачає створення найбільш сприятливих умов для здійснення власником відповідного права, а також стимулювання сталого, ефективного та раціонального господарювання на землі через запровадження відповідних державних програм, пільг та субсидій для сільськогосподарських товаровиробників, натомість обмеження відповідного права в суспільних інтересах має відбуватись для забезпечення екологічної безпеки, збереження властивостей земель, розміщення об'єктів життєдіяльності людини та держави загалом, лише у випадках передбачених Конституцією України, відповідно до визначеного на законодавчому рівні механізму таких обмежень.